

ז'ר' יוחנן וריש לקיש דאמרי תרוייהו: 'נכסי עליך' – לפני שביעית, אין יורד לתוך שדהו ואין אוכל מן הנוטות. הגיע שביעית – אינו יורד לתוך שדהו אבל אוכל הוא את הנוטות'. משמע שפירות שעל האילן היוצאים החוצה – אינם הפקר, ואסור לכל אדם ליטלם [ומבואר בראשונים כאן שאין בזה שום חידוש, שהרי כתבו שלא הוצרך התנא לומר שהנוטות אסורים על המודר קודם שביעית, ורק משום הסיפא נקטה]. דין זה פשוט וברור, וכן עולה מהסוגיא בב"מ כא:

אך יש לעיין במקומות שמצויים אנשים או ילדים הנוטלים פירות אלו שלא ברשות, האם יש בדבר יאוש בעלים, כדרך שאמרו בגמרא שם אודות פירות הנוטלים שמתקלקלים משקצים ורמשים, או שמא כיון שהבעלים מקפידים כשוראים את הנוטלים, אין כאן יאוש. וכן מסתבר.

(ע"ב) 'ארעא נמי אפקרה'. הראשונים גרסו 'רחמנא אפקרה'. מכאן ומעוד מקומות בש"ס, הוכיחו המב"ט (בשו"ת ח"א י"א כא) ובנו המהרי"ט (ח"א מג) שהפקר של שביעית – התורה היא שעשאתו ואינו תלוי ביד האדם כלל, שאפילו לא יטוש את שדהו כמצות התורה – השדה מופקרת ועומדת ממילא. ובוה דחו את שיטת מרן הבית-יוסף (שו"ת אבקת וכלל כב כד) שההפקר תלוי באדם, ואם יעבור על מצות 'ונטשתה' – אין השדה מופקרת.

וכבר האריכו האחרונים בדבר. ע' במנחת חינוך מצוה פד שהסתפק בשאלה זו. ובפאת השלחן (כג, כט) חלק על המהרי"ט ודחה ראיותיו. מאידך, בחזון איש (שביעית יט, כד) כתב שרהיטת הסוגיות משמע שמופקר מאליו, ואף הסתפק שם בדעת הבית-יוסף עצמו. וע"ע בספר תורת הארץ ח, יח-כד; מבוא לשבת הארץ, יא ושם כתב שלא אמר הב"י אלא כשמשמר שדהו בפירוש אבל כשהיא גדורה ממילא הוי הפקר; מעדני ארץ שביעית ד ה. ושמעתי מהגאון רבי אפרים בורודיאנסקי זצ"ל (בשיעור לפני כשלושים שנה) לחדש שדברי הב"י אינם אמורים אלא בנוגע לדיני המעשרות, שאם לא הפקיר חייבים הפירות במעשרות, אבל לענין רשות אחרים, מודה הוא שהפירות מופקרים. ובוה סרו כל התמיהות על שיטה זו. וכן דייק במקור הדברים. ונדפסו הדברים עם תגובות בצידם, בקובץ 'מוריה' (שנה תשיעית, גליונות צז-צח צט-ק).

בגוף דברי הגמרא, הקשה באבני מילואים (עב, ב): מי גרע הפקר הקרקע מהמשכיר את שדהו, שהרי הקרקע נשארת שייכת לבעלים ואינה הפקר אלא לענין הליכת אנשים לצורך אכילת הפירות, ובאופן זמני בלבד. והרי המשכיר שאסר בקונם את הנכס המושכר, חל הקונם ומפקיע מידי שעבוד (ע' להלן מו: בר"ן ד"ה היכ), וא"כ מדוע לא יחול הנדר על הקרקע לאסור דריסת רגל לאחרים? והמגיה על האבני-מילואים תירץ שהפקר הקרקע אלים יותר משכירות, שהואיל ואמרה תורה כי לי הארץ הרי הפקירה התורה את גוף הקרקע, שלא כבשכירות שהגוף שייך למשכיר ואין לשוכר אלא שעבוד.

דף מג

'בשלמא לא ילונו – דקא מהני ליה, אלא לא ילוה הימנו מאי קא מהני ליה? ובשלמא לא ילוה הימנו ולא יקח הימנו דקמיתהני מיניה, אלא לא ישאל הימנו מאי קא מיתהני מיניה?. בספר אור שמח (נדריים ז, טו) פרש פרוש חדש בדברי הגמרא; הלוואת כסף לאדם הזקוק לכך – מצות עשה היא מן התורה, ככתוב: אם כסף תלוה – חובה. לעומת זאת השאלת כלים, לא מצאנו שתחשב מצוה [וכן

הוכיח מתשובת הר"ן עש"ך חו"מ עב, כט]. והרי נחלקו רבי אמי ורבי אסי (לעיל לג): לענין החזרת אבידה כשנכסי בעל אבידה אסורים על המחזיר, האם הרווחת 'פרוטה דרב יוסף' נחשבת הנאה או לא. אף כאן, לדעת המתיר להחזיר אבידה ואינו אוסר משום הרווחת פרוטה, יהא כמו כן מותר ללוות כסף אעפ"י שהמלוה עוסק במצוה ונפטר מצדקה לעני באותה שעה. וזהו שמקשה הגמרא תחילה מדוע אסור להלוות. ושוב מקשה אף לדעת האוסר משום הרווחת פרוטה דרב יוסף, שמא יודמן לו עני בעת ההלוואה, תינח בהלוואה אבל שאלה שאיננה מצוה, מה הנאתו.

יש להעיר שלפי מה שכתב בבית מאיר (מובא לעיל שם), אין שייך לאסור משום פרוטה דר"י אלא גבי אבידה שנהנה מחפץ האסור עליו בהנאה, משא"כ בהלוואה. ועוד יש מקום לחלק בין אבידה שנפטר מצדקה בכל משך זמן הטיפול בזה, ובין מעשה חד פעמי של הלוואה, שכאן יודו כולם לסברת 'לא שכח' ואינה חשובה הנאה.

(ע"ב) 'המפקיר את שדהו, כל שלשה ימים יכול לחזור בו'. הטעם מבואר בסמוך, מפני תקנת הרמאים שמפקירים שדותיהם ומיד חוזרים בהם, כדי לפטור עצמם ממעשר. לכך תקנו שעד שלשה ימים אינו כהפקר גמור לפטור ממעשרות, שלכך יכול לחזור בו, ואם בא להיפטר ממעשרות צריך להישאר בהפקרו שלשה ימים, ובינתיים ילקטו אחרים מהפירות שהרשות נתונה להם מיד [הגם שיכול לחזור בו, אך כל עוד לא חזר – רשות ביד כל אדם ללקוט ולאכול] – על כן הרמאים שאין בדעתם להפקר ממש יימנעו מלעשות זאת (עפ"י פהרא"ש).

וכן מוכח שכל אדם רשאי ללקוט מיד, ממה שאמרו להלן בגמרא דמדאורייתא הפירות הפקר [ואמנם אילו היה חשש רמאות, היה לחוש מדאורייתא לכך ולחייב במעשר, אבל לאחר שחכמים תקנו למניעת הרמאים, שוב אין לחוש לרמאים הלכך פטור]. והרי אם נאמר שחכמים עיכבו את ההפקר מלחול שלשה ימים, הרי סוף סוף אין כאן הפקר.

מבואר בגמרא (לדעת רבי יוחנן, וכן מהמשך הסוגיא) שלדעת רבי יוסי ההפקר כמתנה שאינו יוצא מרשות הבעלים עד שיבוא לידי הזוכה. ויש לשאול הרי משמע מן המשנה שלענין מודר הנאה בשביעית, לא חלק רבי יוסי שמותר למודר לאכול פירות לפי שזוכה הוא מן ההפקר, כפי שסתמה המשנה הקודמת. והלא כל דין הפקר – משביעית הוא נלמד וא"כ מדוע נחלק ביניהם? ויש לומר שחילוק יש לדעת רבי יוסי בין הפקר שהאדם פועל, שאין הדבר יוצא מרשותו מיידית, לכל הפקר שהתורה עושה שיוצא הדבר מרשותו מיד. וכן מפורש בירושלמי (נדריים ד, י) 'מודה רבי יוסי בהפקר תורה'. [ואף לדעת הסוברים שבשביעית – מצוה על האדם להפקיר ואינו מופקר מאליו, מ"מ האדם אינו אלא נוטש את שדהו, וכשנוטש – השדה מופקרת מדין תורה. תדע, שאם האדם הוא המפקיר, היה צריך בפני שלשה או עכ"פ בפני אחד לדעת הרמב"ם שמדאורייתא אין הפקר מועיל בינו לבין עצמו? אלא ודאי התורה היא שמפקירה את השדה]. וכן יש להוכיח מהבבלי במקום אחר, לענין לקט שכחה ופאה.

ובזה מובן החילוק שכתב הנת"ב – המשפט (רסב, ג) שאדם שהתייאש מחפץ, אם אינו אבוד אלא ממנו אבל מצוי אצל אחרים – עדיין שלו הוא אף כי מותר לאחרים לזכות בו, שאינו יוצא מרשותו עד דאתי לרשות זוכה. לא כן בחפץ האבוד ממנו ומכל אדם, פקעה בעלותו מיד. והסבר הדבר כאמור שכשהדבר תלוי בדעת הבעלים, אינו מופקע ממנו מיידית אך כשההפקר או הסיבה ליאוש אינו תלוי בדעת האדם, יוצא מרשותו מיד (מרחשת, קונטרס בענין יאוש א).